

// Творчий портрет М. Рильського на тлі української літератури ХХ століття: Матеріали та тези доповідей науково-теоретичної конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження М.Т. Рильського / За ред. Л.І. Бондарчук: Зб. наук.-метод. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. – С. 150 – 156.

Н.Д. Охріменко,
старший викладач;
В.Ю. Підгурська,
асистент

(Житомирський державний університет)

Збагачення мовлення учнів початкової школи на дидактичному матеріалі з творів М.Т. Рильського

Переорієнтація українського суспільства на гуманістичний розвиток особистості зумовило якісно нові вимоги до навчально-виховного процесу в школі. Це призвело до пошуків найефективніших шляхів і методів вивчення рідної мови, щоб процес засвоєння знань був необтяжливим, цікавим і "працював" на формування і розвиток мовної самосвідомості учня. Особливого значення при цьому набуває оволодіння молодшими школярами зв'язним мовленням, зокрема умінням сприймати, відтворювати, будувати зв'язні висловлювання різних типів та стилів. Ця робота у початковій школі включає декілька основних напрямів, серед яких такі:

- збагачення мовлення учнів національно-маркованими одиницями, притаманними словнику української літературної мови;
- формування умінь вживати слова у властивому для них значенні, користуватися виражальними засобами мови залежно від мовної ситуації та мети спілкування;
- вироблення уміння постійно користуватися словниками, бо, за словами нашого класика літератури М.Т. Рильського, "це пишній яр, а не сумне провалля";
- оволодіння нормами усного і писемного українського літературного мовлення;
- засвоєння найважливіших етичних правил поведінки, загально визнаних мовних правил і форм спілкування;
- виховання в учнів любові і поваги до рідного слова, постійної потреби шліфувати своє мовлення на основі широкого використання на уроках дидактичного матеріалу культурологічно-історичного, морально-естетичного спрямування.

Все це є підґрунтям для національно-мовного виховання школярів. А влучно дібрані дидактичні тексти для роботи на уроці рідної мови пробуджують у дітей цікавість, чуйність до всього того, що діялось і діється навколо них, допомагають сприймати життя не тільки розумом, а й серцем.

Пропонуємо як дидактичний матеріал тексти з творів М.Т. Рильського, на яких можна закріпити вивчене в 4-му класі на уроках рідної мови.

Його вірші та поеми у часовій послідовності – це той життєвий шлях людини, яка була в постійному пошуку правди і краси життя. Вони примушують думати кожного над складними суспільно-політичними і моральними проблемами: людина і суспільство, обов'язок перед суспільством, людина і природа, вірність синівському обов'язку, любов до Батьківщини, народу, мови, ненависть до ворогів, загарбників рідної землі, боротьба за мир, творча праця і людина праці, відчуття часу і цілісності світу, обов'язок і особисте щастя тощо. Кожний рядок творів М.Т. Рильського характеризується національно самобутністю, граматичною й стилістичною витонченістю, багатством і різноманітністю словника, виразністю і красою слова, нормами української літературної мови. Ці твори сприяють збагаченню мовлення учнів, прилучають їх до культурних надбань народу, допомагають учителю реалізувати культурологічний принцип у навчанні рідної мови, повторити питання вивчені у попередніх класах.

- Виразно прочитай поезію, поміркуй над її змістом. Попрацюй зі словником: випиши кілька споріднених слів до виділених у тексті. Зроби звуко-буквений аналіз слова *шлях*.

Слава тим, хто прагне волі,
Хто весь вік живе в борні,
В кого в серці вічні болі
І душа горить в огні.
Слава тому, хто шляхами,
Вже протертими, не йде,
А між скелями й тернами
Новий кращий шлях кладе.

- Прочитай рядки поезії. Про що в них йдеться? Як ти розумієш виділені рядки? Назви слова, в яких одна буква позначає два звуки і дві букви позначають один звук.
Плюскочуться білі качки
В басейні під тінню каштана.
На крилах блищать крапельки,
А в краплі – життя океана.
- Перепиши. Визнач лексичне значення виділених слів, при потребі користуйся словником. Підбери до них синоніми.
Поле чорніє. Проходять хмари,
Гартують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! як тепло нам і з тобою!
- Спиши текст. Знайди слова, вжиті у переносному значенні, поясни їх. Також поясни значення підкреслених слів, утвори і запиши з ними свої словосполучення.
Мені снилось: я мельник в старому млині.
Уночі затихають колеса.
Я не сплю. Часом качка в повітрі дзвенить
Чи кажан проти місяця грає.
- Виразно прочитай рядки поезії. Поміркуй, про яку пору року, дня йде мова. Склади свою розповідь про це і запиши, добравши до неї заголовок.
Гарячий день. Гудуть джмелі і бджоли
На золотій акації густій.
Заснула мати, і на білім чолі
Спинився спокій, милий та ясний.
- Перепиши. Склади і запиши свій текст-опис, добравши заголовок. Спробуй замалювати.
Піднялися крила
Сонних вітряків,
І черешню білу
Вітер розбудив.
- Прочитай. Про яку квітку пише поет? Що ти про неї знаєш? Склади і запиши текст-опис цієї рослини, зроби малюнок.
Волохатий, фіолетовий,
Сон і справді ніби спить...
- Виразно прочитай. Встанови зв'язки між словами у реченні. Поміркуй, про яку пору року пише поет. Склади свою розповідь про це, добери заголовок і запиши.
У приимерку осінньої алеї
Згрібають діти каштановий лист
І пісеньки наспівують свої,
Синиці передражнюючи свист.
- Вивчи поезію напам'ять. Зверни увагу на розділові знаки в кінці речення. Поміркуй, чи є тут звертання. Випиши іменники із залежними від них словами, від іменника до залежного слова (слів) постав питання.
Одспівала коса моя,
Сохнуть теплі сіна.
Переходжу лісами я –
Тишина, тишина ...
Не дрімали, робили ми,
Піт обличчя вмивав...
Здрастуй, сонячний килиме
Ще не кошених трав!
- Прочитай. Поміркуй, про яку пору року ця поезія. Випиши іменники із залежними від них словами, усно від іменника до прикметника (дієприкметника) постав питання. З трьома словосполученнями (на вибір) склади свої речення.
А земля лежить медова,
А поля пожаті мріють,
На городах досягають
Гарбузи зеленоребрі,
І в пташинім сивім свисті
Крил широких рівний мах.
- Перепиши. Усно поясни розділові знаки. Склади звукову модель виділених слів.

Все тобі, медова земле,
Все тобі, моя *країно*,
Де смуглява ходить *праця*
По оновлених полях!

- Запиши. У кожному реченні знайди і підкресли його основу. Зверни увагу на дієслова, визнач, на які питання вони відповідають, запиши їх неозначену форму. Виділи антоніми.
Ми ростемо і і в височінь, і вшир...
І правда нашу кривду поборола...
- Випиши з тексту чотири словосполучення. Поясни, за допомогою чого зв'язані у них слова. Поясни правопис слів з пропущеними буквами.
О земле українс...ких нив,
Стократ потоптана війс...ками,
Полита рабс...кими сл...озами,
Повита в темряву і гнів,
Про тебе повіс...тю сумною
Не раз озвет...ся ще струна,
Але, навіяна грозою,
Горить, як світоч, над тобою
Зоря май бут...ого ясна!
- Запиши речення. Визнач головні члени. Встанови, з якими словами в реченні зв'язані слова, що перелічуються. На які питання вони відповідають? Які це члени речення (головні чи другорядні)? Зроби витинанку-візерунок зимової шибки.
Я пам'ятаю вечори зимові,
Мовчання саду, візерунки шиб,
Луни морозної співучу глиб,
Дозвілля, тихій віддане розмові.
- Виразно прочитай і з'ясуй, про яку пору року йдеться. Поясни, як ти розумієш виділену частину. Перепиши, встанови, скільки частин має речення, у кожній визнач основу.
Уже вишневі зацвіли сади –
І сніг пахучий падав на воду.
- Виразно прочитай поезію, написану автором у 1941 році. Що ти можеш розповісти про ті події? Випиши іменники, поставивши їх у початковій формі (називному відмінку однини), визнач, до якого роду вони належать.
Україно моя! Чисті хвилі ланів,
Променисті міста, голубінь легкокрила!
Україно! Сьогодні звірів-ворогів
Ти грудьми вогняними зустріла.
Не один ти стрічала погрозний погром,
Знаєш тупіт, і стукіт, і грюкіт Батиїв, -
Та з пожегу щораз лазуровим вінком
Виникав твій співучий, могучий твій Київ.
- Прочитай уголос. Поміркуй, про якого Тараса пише поет. Що ти знаєш про дитинство Т.Г. Шевченка? Випиши іменники, визнач їх відмінок.
Благословен той день і час,
Коли прослалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Дрібними росами-сльозами.
- Перепиши рядки поезії. Визнач відмінки іменників-власних назв. Пам'ятаючи про події Великої Вітчизняної війни, спробуй пояснити ці рядки. Знайди і випиши іменники-антоніми.
Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?
- Спиши. Знайди прикметники і постав до них питання. Склади казку про молоденьке деревце, використовуючи прикметники.
Той, хто любить паростки кленові,

Хто діброви молоді ростить,
Сам достоїн людської любові,
Бо живе й працює – для століть!

- Запиши, підкресли займенники. Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів, підготуй невеличке повідомлення про П.К. Сакаганського.

Син орлиної родини,
Син великої України,
Всі серця він чарував,
Як весняний подих трав.
Він погас, як вечір гасне,
Але образ той прекрасний
Збережу довіку я –
Сакаганського ім'я.

- Випиши дієслова, визнач їх час, дієвідміну.

Я знову їхав по Україні,
По тих дорогах польових,
Де вздовж цвітуть сокирки сині,
Пливе гречок пахучий сніг,
Шепочуть вівса сизостеблі,
І верби хиляться до греблі.

Отже, щоб процес засвоєння знань рідної мови був дієвим, продуктивним, вчитель школи, зокрема і початкової, повинен бути у постійному, активному пошуку. Відповідний дидактичний матеріал допоможе класоводам активізувати ці методичні пошуки, збагатити творчу організацію уроку мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика викладання української мови: Навчальний посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко та ін.; За ред. С.І. Дорошенка. – 2-е видання, перероблене і доповнене. – К.: Вища школа, 1992, - 398 с.
2. Рідна мова: Підручник для 4 класу / М.С. Вашуленко, С.П. Дубовик, О.І. Мельничайко, Л.В. Скуратівський; За наук. ред. М.С. Вашуленка. – К.: Освіта, 2004 – ч.1 – 128 с., ч.2 – 127 с.
3. Симоненко Т. Шляхи і засоби формування національно мовної особистості в школі (5 – 7 класи) // Українська мова і література в школі. – 2000, -№1. – с. 8-10
4. Рильський М. Твори в двох томах. Т 1. Лірика. – К.: Дніпро, 1976. – 431 с.
5. Рильський М. Вибрані твори. Лірика та поеми. – К: Дніпро, 1977. – 351 с.